

MARTIN LUTHER – munken som förändrade världen

Skolmaterial kring filmen LUTHER

Att följa Martin Luthers liv är som att ge sig ut på en spännande, dramatisk och omtumlande resa. Luther förändrade inte bara den andliga dagordningen, hans tankar kom även att påverka det politiska livet för alltid. I filmen **LUTHER** får vi möta en man som levde i en fascinerande brytningstid. När Martin Luther var 9 år gammal tog sig Kristoffer Kolumbus sjövägen till Amerika, när Luther som ung munk besökte Rom 1510 var Michelangelo i färd med att måla det Sixtinska kapellet och 1543, två år före Luthers död, publicerar Kopernikus sina rön, som kom att skapa en ny världsbild.

Det här materialet är, med utgångspunkt från filmen **LUTHER**, tänkt som en idébank och inspirationskälla och vänder sig till högstadieselever och konfirmander. Materialet kan användas inom ämnen som historia, svenska, samhällskunskap, bild och musik. Det är indelat i olika kapitel och varje del avslutas med förslag på uppgifter som eleverna kan arbeta med. Materialet får kopieras.

Filmerna **LUTHER** är en engelsk-tysk samproduktion och i rollerna återfinns några av Europas duktigaste skådespelare. Martin Luther spelas av **Joseph Fiennes** och i övriga roller ser vi bl.a. **Bruno Ganz**, **Sir Peter Ustinov**, **Alfred Molina**, **Jonathan Firth**, **Uwe Ochsenknecht**, **Lars Rudolph** och **Claire Cox**. Kanadensaren **Eric Till** regisserar.

För övriga frågor, om skolvisningar etc. kontakta **United International Pictures**, tel 08-55 60 65 70.

Martin Luthers liv

Filmen **LUTHER** tar sin början under en dramatisk ovädernatt den 2 juli 1505. **Martin Luther** är 22 år gammal. Han är på väg tillbaka till sin studieort Erfurt efter ett besök hos föräldrarna i Eisleben. Ett fruktansvärt åsknedslag hotar att döda Luther som ber för sitt liv till helgonet Santa Anna: ”*Rädda mig. Jag ska bli munk*”.

Luther undkom med endast en skadad fot och två veckor efter incidenten infriade han sitt löfte till den heliga Anna och trädde in genom Augustinerordens port i Erfurt. För Martin Luthers far, **Hans Luther**, blev sonens beslut ett hårt slag. Fadern hade arbetat sig upp från gruvarbetare till kommunalråd och var en aktad samhällsmedborgare. Han hade satsat pengar på en juridikutbildning åt sin son.

Tiden i klostret blev mycket svår för Martin Luther, som led av ständiga ångestattacker, som han sökte bota genom att sätta upp stränga regler för sig själv. 1507 prästvigdes Luther i domkyrkan i Erfurt. En som såg Luthers intellektuella skärpa och anade att han var lämpad för något utanför de höga klostermurarna var **Johann von Staupitz**, generalvikarien i Augustinerorden i Sachsen. Redan 1508 såg han till att Luther flyttades till universitetet i Wittenberg, som tillhörde Staupitz ansvarsområde. Här fick Martin Luther bl.a. föreläsa i filosofi.

I november 1510 fick Martin Luther i uppdrag att resa till Rom. Med stor entusiasm tog han på sig uppdraget och gladdes över att få besöka martyrernas och helgonens stad. Men besöket i Rom blev inte vad Luther tänkt sig. Hysterisk helgondyrkan och dekadent leverne bland kyrkans män var vad som mötte honom, och efter hemkomsten till Wittenberg ägnade han sig allt mer åt religiösa grubblerier. Martin Luther blev professor i teologi och fortsatte att undervisa på universitetet.

1517 var tiden mogen för Martin Luther att vända sig till världen med sina tankar, och först och främst gick han till attack mot avlatshandeln. Den 31 oktober, aftenen före Allhelgonadagen, spikade Martin Luther fast några pappersark mot Wittenbergs kyrkport. De 95 teser som Luther

spikade upp underkände inte bara avlatshandeln, utan också tron på helgons och relikers värde. De ifrågasatte påvens auktoritet och formulerade tanken om tron som enda väg till frälsning och rättfärdighet. Luther hade tänkt sina teser som diskussionsunderlag bland fackkollegor, men en av mottagarna lät trycka teserna på tyska och inom loppet av några veckor spreds de över hela Tyskland. Människor slet bladen ur varandras händer och överallt diskuterades Luthers tankar. Luther har själv sagt: *”Att teserna nått ut till nästan alla länder är ett underverk för mig själv. Jag råkade in i denna storm utan egen beräkning. Jag ville det alls inte själv. Gud är mitt vittne”*.

De 95 teserna blev upptakten till det vi kallar för reformationen. För Martin Luther blev de början på ett mycket dramatiskt liv. Fyra år efter det att han spikat upp sina teser, blev han bannlyst av den katolska kyrkan och tvingades fram till sin död frukta för sitt liv.

Uppgifter

- * Gör en tankekarta med allt som du associerar till Martin Luther. Diskutera sedan i grupp om och i så fall hur filmen **LUTHER** har förändrat dina tankar kring Luther och protestantismen.
- * Det dramatiska åskvädret kom att påverka Luther till att fatta ett avgörande beslut, som förändrade hans liv. Har du varit med om någon händelse som haft avgörande betydelse för ditt fortsatta liv?

Avlat och relik

Avlaten organiserades rent affärsmässigt i slutet av medeltiden. Den katolska kyrkan menade att helgon gjort så mycket gott att det uppstått ett överflöd i himlen, något man kunde få ta del av om man köpte s.k. avlatsbrev. Då kunde man slippa lida straff för sina synder och lättare komma till himlen. Man kunde i bästa fall slippa skärselden helt, vars omtalade hemskheter satte skräck i människor under hela medeltiden.

Alla kyrkor av betydelse hade också en eller flera relikier, d.v.s. föremål som genom sin närhet till något helgon blivit heliga. Tillbedjan inför dessa ansågs också förkorta lidandet i skärselden. Människor strömmade i stora skaror till de platser där relikerna fanns, vilket gav klirr i kassan för både kyrkor och värdshus. **Fredrik den vise av Sachsen** var känd för sin stora samling av relikier, som han varje Allhelgonahelg ställde ut till allmän beskådan. Redan tidigt attackerade Martin Luther relikdyrkan i sina predikningar. Under en julpredikan sa han: *"Hur kan aderton apostlar vara begravda i Tyskland, när Kristus bara hade tolv?"*. Vid ett annat tillfälle kom Luther med den ironiska repliken: *"Vad kan Maria ha haft att linda in Jesusbarnet med – sin slöja? Det kunde ju inte vara Josefs byxor för de finns ju utställda i katedralen i Aachen"*.

1506 påbörjade påven **Julius II** byggandet av Peterskyrkan, vilket kom att bli en mycket kostsam affär. Kyrkan blev inte klar under Julius levnad, så när påven **Leo X** tillträdde sitt ämbete kom han med den inkomstbringande idén att människor inte längre behövde komma till Vatikanen för att köpa avlatsbrev, utan drog igång en kampanj för avlatsförsäljning i hela Europa. Dominikanermunken **Johann Tetzel** blev hans bästa försäljare. Mot bakgrund av detta var det kanske inte konstigt att Martin Luthers första riktiga konfrontation med kyrkan gällde just avlatsförsäljning.

Uppgifter

- *Vad tycker du är en god gärning?
- *Kan man förlåta vilken handling som helst?
- *Diskutera ord som straff och förlåtelse.

Makten – kyrkan – tron

Martin Luther levde i en brytningstid. Medeltidens förut så starka riddarskap upphörde och handelsmännen fick mer makt. Nationalstaterna var på frammarsch och krav på social rättvisa ställdes. Den katolska kyrkan genomgick en förtroendekris och många kritiserade kyrkans

ledare. Martin Luther var långt ifrån ensam om att ge uttryck för sina tankar om ett nytt andligt liv. **Erasmus av Rotterdam** blev humanismens stora företrädare och reformatorerna **Ulrich Zwingli** och **Johann Calvin** är samtida med Luther. Men hur ville Luther reformera det andliga livet?

För Martin Luther var frälsningen och det eviga livet gåvor från Gud och tillgängliga för alla oavsett rikedom eller maktposition. Dessa gåvor kunde inte förtjänas, inte heller säljas eller förvärvas av egen kraft, utan kom var och en till del genom tro. *Sola fide*, som betyder "endast tro" på latin, är en av reformationens viktigaste principer. Vägen till tron går enligt Martin Luther via Bibelns ord, evangeliet. För Martin Luther blev det därför avgörande att alla skulle kunna läsa evangeliet på sitt eget språk. Luther predikade på tyska, han översatte Nya Testamentet från grekiska till tyska och Gamla Testamentet från hebreiska till tyska. Martin Luther ville göra sig av med allt som stod mellan Guds ord och människorna. Avlat, relikdyrkan, latinsk mässordning saknade därför betydelse. Detta var naturligtvis tankar som kom att hota den katolska kyrkans maktposition i grunden. Luthers tankar visar också på en skillnad mellan hans och den katolska kyrkans syn på människans förmåga att själv bygga upp en relation till Gud. Efter protestanternas brytning med Rom kom den katolska kyrkan, i den s.k. motreformationen, att öppna för en inre kritik, samtidigt som de stärkte motståndet mot protestanterna.

Uppgifter

*Luther levde i en brytningstid mellan medeltid och renässans. Jämför medeltida bilder med renässanskonst och se hur människorna framställs i bilderna.

*Jämför gärna med dagens konst, reklambilder och tidningsfotografier.

*Försök beskriva vilken bild av människan och världen som 2000-talets bilder ger.

Nationalstatens födelse

Reformationen förändrade även det politiska livet. Luther talade om stat och kyrka som två regementen,(ungefär lika med regimer) det andliga och det världsliga. Staten ska upprätthålla lag och ordning och skydda människor från våld och anarki och se till människors behov. Tidigare hade människor lämnat ekonomiskt bidrag till kloster och biktäder, för att de skulle be för döda släktingar och på så sätt förkorta de dödas lidande i skärselden. I och med reformationen undergrävdes kyrkans ekonomi. Kyrkans rikedomar beslagtogs också på många håll, som i t.ex. Sverige. Allt detta fick till en början stora sociala konsekvenser. Om ingen betalade klostret för förbön, vem skulle då sköta det sociala arbetet och bekosta skolor och högre utbildning? För att råda bot på missförhållandena genomförde Martin Luther tillsammans med **Philip Melanchthon** en skolreform som påbjöd att församlingar skulle ordna skolor och bekosta dem.

Uppgifter

*Hur ser maktförhållandet mellan kyrkan och staten ut i Sverige i dag?

*Vem bär huvudansvaret för skola och sjukvård?

Bibelöversättningen och det tyska språket

Martin Luther gjorde det banbrytande arbetet att översätta Nya Testamentet från grekiska till tyska. Han var oerhört energisk och översättningsarbetet tog honom bara 50 dagar, en enorm bedrift. Martin Luther valde att främst återge texten på god tyska, istället för att översätta bokstav för bokstav. Luthers bibel anses som ett litterärt mästerverk och blev underlag för bibelöversättningar i England, Holland, Danmark och Sverige. Nya Testamentet trycktes 1522 och ett exemplar betingade ett värde av 1 ½ Gulden, vilket motsvarade 2 slaktade kalvar, sex plogar eller en tjänsteflickas årslön. Det kan verka mycket, men bör jämföras med Gutenbergbibeln från 1454 som hade kostat 42 Gulden. Martin Luther lät också översätta Gamla Testamentet från hebreiska till tyska.

Boktryckarkonstens utveckling var en förutsättning för denna explosionsartade spridning av bibeln och Martin Luthers andra skrivna verk. Tidigare var det få förunnat att få läsa ur bibeln. De handskrivna exemplaren var mycket dyra. År 1024 användes t.ex. en handskriven bibel som betalning för en stor lantegendom.

Martin Luther skrev också Stora och Lilla Katekesen, som fick ett enormt genomslag, inte minst i Sverige. Katekesen var länge ett huvudämne i svenska skolor. Katekesen hade för Luther ett rent pedagogisk syfte. I Sverige kontrollerades människors kunskaper i Luthers skrifter genom s.k. husförhör. Man kan i efterhand förundras över hur Martin Luther hann med att skriva böcker, psalmer, predika och föreläsa i den utsträckning som han gjorde. Att skriva av Luthers samlade skrifter skulle ta över tio år. Luther skrev inte bara för hand, han stod för tankearbetet också.

Uppgifter

- *Vad tror du att det betydde för människor att få läsa bibeln på sitt eget språk?
- *Titta i Lilla katekesen och diskutera innehållet.
- *Leta efter skildringar av husförhör i svensk litteratur.

Psalmdiktaren

”Jag önskar av hela mitt hjärta att alla ville lova och prisa musikens gudomliga och utomordentliga gåva” skrev Martin Luther.

Martin Luther var mycket road av musik och såg psalmsången som en viktig del av gudstjänsten. Han skrev både text och musik och inspirerade andra att skriva psalmer. Överallt där reformationen drog fram skapades nya psalmer. De spreds till en början genom flygblad, men ganska snart trycktes de första psalmböckerna. Psalmsång uppfattades som ett sjunget evangelium.

Den svenske reformatorn, **Olaus Petri** (1493 – 1552) har både översatt flera av Luthers psalmer och även diktat nya. I den svenska psalmboken från 1986 har Martin Luther skrivit texten till 17 psalmer: 32, 33, 50, 51, 112, 237, 125, 126, 336, 345, 362, 387, 400, 431, 467, 477, 537. Psalm nummer 125 var från början ett julspel som Luther skrev åt sina barn. Den kanske mest kända psalmen av Martin Luther är nummer 237: "Vår Gud är oss en väldig borg".

Uppgifter

*Slå upp några av Luthers psalmer. Titta på texten och se om du kan hitta tankar som du skulle kalla typiska för Martin Luther.

Munklöften och Luthers äktenskap

Till följd av reformationen var det många munkar och nunnor som lämnade klostren och en del gifte sig. Påsknatten 4 - 5 april 1523 rymde en grupp på nio nunnor från klostret Mariethorn i Nimptschen. En av nunnorna var Katharina von Bora. Katharina kom från en adlig familj, men när hennes mor dog sattes hon fem år gammal i klosterskola. När Katharina var nio år hamnade fadern på obestånd. Eftersom han aldrig skulle kunna betala en ordentlig hemgift åt sin dotter, skickades Katharina till klostret i Nimptschen.

16 år gammal avlade hon nunnelöftena. Katharinas situation var långt ifrån unik. En kvinna som inte kunde hoppas på ett gott äktenskap, valde inte sällan att bli nunna. I Nimptschen, som i många andra kloster, kom avskrifter av Martin Luthers skrifter att cirkulera från 1519. Nunnor och munkar läste med stort intresse både skriften "En kristen människas frihet" och "Om munklöftena". Allt fler lämnade klostren. Eftersom de flesta saknade familj, eller försköts av sina familjer när de lämnade klostren, var det många munkar och nunnor som gifte sig med varandra.

När det föll på Martin Luthers lott att ta hand om de nio nunnorna från Nimptschen började han genast söka efter lämpliga partier åt dem. Han försökte även gifta bort Katharina von Bora, men

när hon förklarade att hon hellre såg Luther som sin make, gav han med sig och bröllopet stod den 13 juni 1526. Tillsammans fick de fem barn, varav tre nådde vuxen ålder.

Uppgifter

*Diskutera kvinnans situation på 1500-talet jämfört med i dag.

Människorna kring Martin Luther

Johann von Staupitz (1460 – 1525) spelas av Bruno Ganz. Staupitz var generalvikarie i Augustinerklostret i Sachsen och kom att bli en fadersfigur för Martin Luther. Han förstod att Luther var ämnad för ett annat liv än klosterlivet och såg tidigt till att Luther fick undervisa i Wittenberg.

Philip Melancton (1497 – 1560), spelas av Lars Rudolph. Melancton arbetade vid Wittenbergs universitet hela sitt liv. Han blev professor i grekiska endast 21 år gammal. Hans viktigaste insats för reformationen var författandet av den Augsburgska bekännelsen och dess försvarsskrift (Apologi). Om Martin Luther var förkunnaren, så var Melancton den store läraren. Luther och Melancton förblev nära vänner livet igenom och Melancton fick sin grav i Wittenbergs slottskyrka mitt emot Luthers.

Kurfursten Fredrik den vise (1463 -1525), spelas av Sir Peter Ustinov. Fredrik den vise bodde i ett slott utanför Sachsen och anses vara unik för sin humanism. Trots att Martin Luther gick till starkt angrepp mot hans omfattande relikksamling, intresserade sig Fredrik den vise för den unge munkens kloka idéer och försvarade honom mot både kejsaren och påven. Eftervärlden har aldrig kunnat bevisa att Fredrik övertygades av Luthers förkunnelse, men hans hovpredikant, **Spalatin**, tillhörde Luthers anhängare. Luther kallades också till Fredriks dödsbädd, men hann inte fram i tid.

Lucas Cranach d.ä. (1472 – 1553) var Fredrik den vises hovmålare och bodde i Wittenberg. Han var också en inflytelserik samhällsmedborgare och blev vald till borgmästare i Wittenberg två gånger. Cranach ägde både ett tryckeri och ett konditori i staden där många intellektuella samlades. Cranach har gjort många propagandabilder till Luther och har illustrerat Luthers Nya Testamente.

Påven Leo X (Uwe Ochsenknecht) tillhörde den inflytelserika släkten de Medici och var mer av en världslig man än en kyrkans man. Genom avlatshandeln finansierade han färdigställandet av Peterskyrkan, som ett praktfullt bevis på kyrkans makt. Det har sagts om honom att han förslösade tre påvars förmögenhet: sin företrädares, sin egen och sin efterträdares. Leo X var påve mellan åren 1513 – 1520.

Johann Tetzel (1465-1519). Tetzel, som spelas av Alfred Molina, var dominikanermunk och hade 1509 varit inkvisitor i Sachsen. Han var en beryktad demagog och särskilt lämpad att ge avlatshandeln en extra skjuts. Med svavelosande predikningar drog han runt på gator och torg och lovade lindring från skärselden för dem som köpte avlatsbrev. Han sägs ha författat en reklambroschyr med texten: *Så snart din slant i kistan klingar, sig själen upp ur skärseld svingar.*

Kardinal Girolamo Aleander spelas av Jonathan Firth. Aleander var maktlysten och såg kampen mot Luther som en karriärväg till Vatikanen. Aleander var den som kom med påvens bannbulla och var en av de starkaste förespråkarna för att Luther skulle brännas som kättare.

Katharina von Bora spelas av Claire Cox. Katharina von Bora kom från en adlig familj, när hennes mor dog sattes hon i klosterschola. 16 år gammal avlade hon löftena och blev nunna i ett kloster i Nimptschen. 1523 flydde hon tillsammans med en grupp nunnor från klostret. De tog sig till Wittenberg där Martin Luther såg till att sörja för deras beskydd. 1526 gifte sig Katharina von Bora med Martin Luther.

Uppgifter

*Utgå ifrån filmen **LUTHER** och diskutera hur de personer Luther mötte kom att påverka hans liv.

*Leta efter fakta i uppslagsverk och historieböcker om personerna i **LUTHER** och jämför med filmen.

Luther och Gustav Wasa

Gustav Vasa (1496 –1560) var inte särskilt andligt lagd, han var realpolitiker. Som rikets regent ville han vara ensam om makten och ansåg att kyrkan genom påven hade för mycket makt i Sverige. Men Vasas avoga inställning till den katolska kyrkan hängde också ihop med att det regeringskollegium som utropat **Kristian Tyrann** till Sveriges konung mest hade bestått av just biskopar. Biskop Trolle hade också varit en av de drivande i de anklagelser som slutade i Stockholm blodbad.

Kung Gustav var heller inte särskilt bra på latin och tyckte att gudstjänsten borde vara på svenska. Gustav Vasa var fast besluten att genomdriva en ny kyrkoreform och 1527 vann han adeln för sin sak. Han brevväxlade med Martin Luther och knöt många reformatorer till sig. Bland dem **Laurentius Andreae**, en man med hårda nypor som ansåg att kyrkans pengar var folkets. Tillsammans med **Olaus Petri** utformade han och dennes bror den nya kyrkan.

Olaus Petri var en av Martin Luthers tidigaste lärjungar. Han betonade enheten mellan tro och gärningar mer än vad Luther gjort. Petri blev Stockholms förste evangeliska kyrkoherde och skrev "Den svenska mässan" som kom i tryck 1531. Samma år blev Olaus bror **Laurentius** Sveriges förste evangeliske ärkebiskop. 1541 kom Gustav Vasa bibeln ut på svenska och vid riksdagen i Västerås 1544, förklarades Sverige vara ett evangeliskt rike.

Uppgifter

*Olaus Petri var ögonvittne till Stockholms blodbad och en viktig historieskrivare. Titta gärna i hans "Svenska krönika".

*August Strindberg fascinerades av Olaus Petris liv. Läs valda delar ur Strindbergs drama "Mäster Olof" och diskutera hur Olaus Petri framställs där.

Kortfattat om Martin Luther och hans tid**1480 – 1499****Luther och reformationen**

- * 1483 föds Martin Luther.
- * 1484 föds Ulrich Zwingli (reformator i Schweiz).
- * 1497 föds Philip Melancton.

Nya landvinningar

- *Boktryckarkonsten sprids över hela Europa (Gutenbergs första tryckta bok 1445).
- *1488 rundar Bartolomeo Diaz Godahoppsuden.
- *1492 Kristoffer Kolumbus kommer fram till Amerika.

Politik

- *1480 Iwan III befriar Ryssland från tatarerna.
- *1493 krönts Maximilian I till kejsare i Tyskland.
- *1493 delar Spanien och Portugal den Nya Världen mellan sig.

Konst och kultur

- *1484 målar Botticelli "Venus födelse".
- *1484 kommer romanen "Tristan och Isolde" ut.

1500 – 1519

Luther och reformationen

*1501 inleder Martin Luther studier i filosofi och juridik i Erfurt.

*1507 prästvigs Luther.

*1510 reser Luther till Rom.

*1512 tar Luther sin doktorsgrad i teologi.

*1517 offentliggör Luther sina 95 tester.

*1518 kallar påven Leo X Luther till Rom. Kurfursten Fredrik den vise kräver av rädsla för att Luther ska dömas till döden, att målet behandlas i Tyskland. Påven skickar kardinal Cajetan till Tyskland för att leda förhöret med Luther. Luther vägrar att ta tillbaka sin kritik och Staupitz löser Luther från löftet om lydhet under Augustinerorden.

*1519 utmanas Luther i en stor debatt av den lärde teologen Johan Eck. Efter konfrontationen reser Eck till Rom för att verka för att Luther ska bli utstött ur den katolska kyrkan.

Nya landvinningar

*1510 utvecklar Leonardo Da Vinci ett nytt rodersystem

*1512 utvecklar Kopernikus grunderna för den heliocentriska världsbilden.

*1517 kommer kaffet till Europa.

*1517 portugiserna öppnar sjövägen till Kina.

*1519 påbörjar Magellan sin världsomsegling.

Politik

*1500 föds Karl V.

*1513 väljs den nya påven Leo X.

*1514 intensifieras avlatshandeln.

*1519 kröns Karl V till kejsare i Tyskland.

Konst och kultur

*1502 grundas universitetet i Wittenberg.

*1503 målar Leonardo Da Vinci "Mona Lisa".

*1503 gör Michelangelo skulpturen "David".

*1513 målar Raphael "Den Sixtinska Madonnan".

*1515 målar Mathias Grünewald "Isenheimer altaret".

1520 – 1539

Luther och reformationen

*1520 ger Martin Luther ut skrifterna "Den kristna nationens kristna adel: Om förbättrandet av det kristna ståndet", "Om kyrkans babyloniska fångenskap" och "Om en kristen människas frihet".

*I januari 1521 bannlyses Luther. I april erbjuds Luther fri lejd av kejsar Karl om han inställer sig i riksdagen i Worms för att få sin sak prövad. Luther står fast vid sin tro och tvingas fly till Wartburg. Översätter det Nya Testamentet från grekiska till tyska.

*1522 återvänder Martin Luther till Wittenberg.

*1522 ges Nya Testamentet i översättning av Luther ut på tyska.

*1534 ges Bibeln i översättning av Luther ut på tyska.

Nya landvinningar

*1521 når européerna Filippinerna.

*1526 når spanska sjöfarare Nya Guinea.

*1539 den första julgranen finns att beskåda i Strasbourg.

Politik

*1524 bondeupproren startar i Tyskland.

*1529 muslimer intar Wien.

*1531 det Schmalkaldiska förbundet mot Karl V bildas.

*1534 Henrik VIII i England grundar den anglikanska kyrkan och bryter med Rom

Konst och kultur

*1534 ges Machiavellis "Fursten" ut i tryck (den skrevs redan 1513).

1540 -1556

Luther och reformationen

- *1541 Johann Calvin dikterar en strängare form av reformationen i Genève.
- *1521 Gustav Vasa bibeln trycks
- *1544 Sverige förklaras vara ett evangelistiskt rike.
- *1545 kyrkomötet i Trident diskuterar förnyelse av den katolska kyrkan (motreformationen).
- *1545 Luthers psalmbok ges ut.
- *1545 Martin Luther dör i Eisleben den 18 februari. Han begravs i Wittenbergs slottskyrka.

Nya landvinningar

- *1541 européerna når Mississippi.
- *1542 Pinto når fram till Japan.

Politik

- *1546/47 Schmalkaldiska kriget.
- *1547 slaget vid Muhlberg.
- *1555 religionsfreden i Ausburg.

Konst och kultur

- *1541 Lucas Cranach d.ä. målar Luthers porträtt.
- *1546 byggandet av Louvren påbörjas.
- *1555 Tizian målar självporträtt.

Uppgifter

*1500-talet, högrenässansens århundrade, innebar stora förändringar både på det politiska och kulturella planet. Diskutera viktiga förändringar som skett under 1500-talet, inom såväl teknik, politik och kultur.